

F

FABLIO

(franc. *fabliau*)

Kratka, vesela priča u stihovima, obično 300 do 400 osmeraca, u francuskoj književnosti 13. stoljeća. Najčešće jednostavno pripovijedanje, kojiput prepleteno šalama i igrama riječi, redovno je u njoj sklono izrugivanju, ironiji, pa i satiri. Pretpostavlja se da je podrijetlom iz istočnjačkih književnosti, a da je u francusku književnost ušla preko latinskih zbirki prevedenih s hebrejskoga i arapskoga. Prve su tako pisane latinskim, no ubrzo je prevladao francuski jezik i postale su tipičnim žanrom francuske književnosti tijekom 13. stoljeća, dok će kasnije postupno iščeznuti. Sačuvano ih je oko 150, a prema nekim teorijama preteče su kasnije prozne vrste novele.

FABRIO, NEDJELJKO

(1937)

Hrvatski romanopisac, novelist, dramatičar i esejist. Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, radio u kulturnim ustanovama u Rijeci, a od 1971. živi i radi u Zagrebu. Bogat i raznovrstan opus otpočinje pjesmama, a zapažene su mu osobito novele u zbirkama *Partite za prozu*, *Labilni položaj* i *Lavlja usta*, koje se odlikuju dotjerskim stilom i eksperimentalnim postupcima kakvima se sadašnjost oblikuje tako da nalikuje groteski, s naglašenom simbolikom i često otvorenim značenjima. U dramama

(*Reformatori*, *Admiral Kristof Kolumbo*, *Meštar*, *Magnificat*) obrađuje sukob pojedinca s opresivnim ideologijama, a povijesna i mitska pozadina najčešće je samo okvir unutar kojega se mogu razabrati politički, ideološki i kulturološki prijevori i dileme suvremenosti. Kritika drži da su u cjelokupnom opusu najbolji romani *Vježbanje života*, *Berenikina kosa* i *Smrt Vronskog*. Prva su dva pisana složenom tehnikom modernističkih povijesnih romana, pripovijedanje se prelama u sjećanjima i anticipacijama, a rabe se različiti povijesni izvori. U središtu su zanimanja sudbine pojedinih likova i obitelji, odnos između hrvatskih i talijanskih porodica javlja se kao kulturološki problem, gdje tijekom povijesnih promjena neprimjetno ali odlučujuće usmjerava njihove sudbine. Treći roman, *Smrt Vronskog*, uvo-

NEDJELJKO
FABRIO

di elemente tipične za postmodernu prozu, kao što su intertekstualni odnosi i prožimanje istine s fikcijom, tema mu je neposredna povijest, Domovinski rat, a naslovni je junak lik iz Tolstojeve *Ane Karenjine*, koji se nakon Anine smrti pridružuje Srbima u pohodu na Vukovar. Romani *Vježbanje života*, *Berenikina kosa* i *Triameron* ulančani su u jadransku trilogiju koja se bavi poviješću gradova Rijeke i Splita u 19. i 20. st. Fabio je i istaknuti prevoditelj, esejist (*Ruža vjetrove*), znanstvenik koji se bavi osobito odnosima hrvatske i talijanske književnosti, te zapaženi glazbeni i književni kritičar.

FABULA

(lat. *fabula* — pripovijest)

Višeznačni književnoteorijski naziv jednog elementa strukture književnog djela. Danas se najčešće rabi u značenju koje je uveo formalizam, suprotstavivši ga, kao niz uzročno-posljedično povezanih i vremenski poređanih motiva, siže u načinu na koji su ti motivi u djelu raspoređeni. Naziv se rabi i u smislu općeg redosljeda u djelu opisane radnje i zbivanja, ali i kao osnovna shema na koju se takav redosljed može svesti. Razlika fabule i sižea u teoriji formalizma može se razabrati u redosljedu i rasporedu događaja. Fabula *Hamleta*, počinje ubojstvom njegova oca i vjenčanjem majke s njegovim stricem, dok siže počinje pojavom duha Hamletova oca. Usporedba fabule i sižea može tako uvelike koristiti analizi književnog djela, jer upozorava na osobitosti književne kompozicije i omogućuje uočavanje važnosti koju pisac pripisuje pojedinim motivima ili dijelovima djela. Istovremeno ona može upozoriti i na važnost koju u nekim djelima ima odnos prema zbilji, uočljiv preko rasporeda građe prema stvarnim događajima, kao i na posebne dojmove koje izaziva sasvim osobit redosljed događaja ostvaren u sižeu. Izgradnja sižea na temelju fabule tako je i književni postupak koji

može biti važan i u razlikovanju između fabularnih i nefabularnih djela.

FANTASTIČNA KNJIŽEVNOST

U najširem smislu sva književnost koja ne poštuje razliku između stvarnog i izmišljenog, mogućeg i nemogućeg, sna i jave. U užem smislu posebni književni žanr zasnovan na čitateljevoj sumnji u mogućnost da se opisane pojave mogu i racionalno objasniti. Kao posebna skupina unutar fantastične književnosti ponekad se smatra razgrnata znanstveno-fantastična književnost. U najširem smislu cjelokupna se mitologija može uvrstiti u fantastičnu književnost, jer u njoj ne postoji razlika između prirodnog i natprirodnog kakva je u temelju suvremenog shvaćanja svijeta i života. Svim književnim vrstama koje se oslanjaju na mitologiju, kao bajke, legende ili sage, može se tako pridati oznaka fantastike, no u daljnjem razvoju književnosti zapaža se ne odveć jasno određena skupina djela u kojima pretežu elementi maštovitosti, snova, nestvarnoga i čudesnoga, pa je osobito romantizam bio sklon umjetničkim bajkama, prepletanju mašte i zbilje te prirodnog i čudesnoga, a nadrealizam je opet, oslanjajući se na diktat podsvijesti i simboliku snova, izrazito fantastična djela držao upravo vrhuncima svekolike književnosti. Kao poseban književni žanr fantastika se može razlikovati od svekolike fantastične književnosti takvom strukturom kakva zahtijeva stalnu čitateljevu dilemu o stvarnom značenju ispričanoga, njegovu sumnju u moguće prirodno objašnjenje i nedoumicu oko razlike između prirodnog i neprirodnog poretka u svijetu i životu.

FARSA

(franc. *farce* — nadjev; lakrdija, gruba šala)

Žanr francuske srednjovjekovne komedije u kojoj se na temu ljudskih slabosti i nestranoći razvija zaplet najčešće na nespo-

zumu, a izvedba obiluje grubim humorom, pa i elementima groteske. Najpoznatija je *Farsa o meštru Pathelinu* (*La farsa de Mase Pathelin*, oko 1470) nepoznatog autora, koja se i danas izvodi na pozornicama. Naziv se često rabi i za svaku grotesknu, vulgarnu i bezobzirnu satiričnu komediju s tipiziranim likovima.

FAULKNER, WILLIAM

(1897–1962)

Američki prozaist. Podrijetlom iz siromašne obitelji, samouk, krajem Drugoga svjetskog rata prijavio se u pilotsku školu, a nakon rata vratio se u Oxford u državi Mississippi, SAD, gdje je živio kao profesionalni književnik. Ostvario je golem opus, ali se do kraja Drugoga svjetskog rata teško probijao do kasnijeg priznanja i svjetske slave koju je stekao osobito romanima. Tako se i jedan od najslavnijih, *Buka i bijes* (*The Sound and the Fury*), svojom izuzetno inovativnom strukturom, danas drži jednim od najboljih ostvarenja romana struje svijesti, a tek je mnogo nakon objavljivanja prihvaćen i slavjen od kritike i publike. Od ostalih brojnih romana, kojih je većina prevedena na mnoge svjetske jezike, najčešće se spominju *Kad ležah na samrti* (*As I Lay Dying*), *Svetište* (*Sanctuary*), *Sujetlost u kolovozu*

WILLIAM
FAULKNER

(*Light in August*), *Abšalome, sine moj!* (*Absalom! Absalom!*), *Grad* (*The Town*), *Palača* (*The Mansion*), *Uljez u prašinu* (*Intruder in the Dust*) i *Divlje palme* (*The Wild Palms*). Pisani su raznolikim književnim tehnikama, od gotovo realističnog pripovijedanja do unutarnjih monologa, uz brojne inovativne stilske i naracijske eksperimente. U svima je prisutna gotovo mitska atmosfera i napetost između najčešće oštro suprotstavljenih likova: amoralnih predstavnika nove generacije američkog Juga, opsjednute stjecanjem, s jedne strane, i stare generacije opsjednute fikcijama negdašnje slave i tobožnje časti koja je u čudnoj suprotnosti s rasnim predrasudama i nerazumijevanjem obveza osobne odgovornosti, s druge strane. Naglašene suprotnosti postoje i u odnosima provincijske kulture, koju je opisao u romanima o gradiću Jeffersonu, ispunjenom nasiljem i razočaranjima zbog uvjeta života i kulture središta koja također ne obećava ispunjenje života, pa čak ni rješenje problema rasizma, izgubljenosti i odsutnosti nade i perspektive. Cjelokupni Faulknerov opus prema općem se mišljenju drži vrhunskim ostvarenjem pripovjedne proze epohe modernizma. Nobelovu je nagradu dobio 1949.

FAUST

Tragedija njemačkoga književnika Johanna Wolfganga Goethea (I. dio prvi put izveden 1829., II. dio 1854). Sastoji se od dva dosta različita dijela, napisana u dugom vremenskom rasponu. Prvi je uglavnom oblikovan kao tradicionalna drama, dok drugi uvodi različite književne i scenske postupke i drži se izuzetno složenim i za čitatelja zahtjevnim djelom. Temeljna je okosnica srednjovjekovna legenda o naslovnom liku koji je sklopio ugovor s vragom, založivši vlastitu dušu za radosti svjetovnoga života. Obrada je, međutim, mnogo složenija, Faust i vrag Mefisto oblikovani su kao osobe i ujedno

predstavnicima suprotstavljenih načela, koja se ipak međusobno ne isključuju nego u različitim značenjima prepleću. Ugovor se zasniva na okladi koja ima kozmičke razmjere, sklapaju je Bog i Sotona, a tijekom radnje mijenjaju se Faustove motivacije. U prvom dijelu on je željan konačne spoznaje, slaže se da izgubi okladu ako i u jednom trenutku izrazi potpuno zadovoljstvo. No, temeljni je zaplet u njegovu zavodjenju Margarete, koja zbog toga strada, ali joj je duša spašena jer je nevinna. U drugom dijelu naglasak je na Faustovoj želji da pridonese razvitku čovječanstva, pa su u središtu zanimanja politika, gospodarstvo i utopija, a umjesto dramskog zapleta nižu se fantazmagorični prizori u kojima Faust prolazi povijesnim iskustvima čovječanstva, da bi u posljednjim trenucima razmišljao o mogućoj sudbini ljudske zajednice. Mefisto na kraju gubi okladu i Faust se spasi. Cjelokupni smisao djela otvoren je različitim tumačenjima, kakva naglašavaju bilo neutaživu ljudsku želju za zadovoljstvom i spoznajom, bilo traganje za spasom u ženskoj blagosti, bilo, pak, vrstan prikaz ljudskih protuslovlja, zapaženih i u suvremenoj opsjednutosti tehničkim napretkom koji može dovesti kako do općeg dobra tako i do katastrofe. Goetheova obrada ključne tematike i složeni lik Fausta uvelike su potaknuli novije obrade stare legende, pa se velik utjecaj u čitavom nizu ostvarenja mnogih europskih književnika razabire do danas.

FEDRA

(*Phèdre*)

Tragedija francuskoga dramatičara Jeana Racinea, prvi put izvedena 1677. U skladu s poetikom klasicizma fabula i likovi oslanjaju se na mitologiju i antičke obrade: Fedra, Tezejeva žena, strasno je zaljubljena u posinka Hipolita, no on je zaljubljen u Ariciju. Neproverene glasine o Tezejevoj smrti navode Fedru da Hipolitu prizna svoju strast,

no on je odbije, pa ga ona, duboko povrijeđena, kleveće ocu koji se ipak vraća s putovanja. Kleвета dovodi do Hipolitove smrti. Fedra tada priznaje klevetu i ispija otrov. Tragedija je pisana u stihovima, cjelokupna se radnja odvija u jednoj prostoriji, od jutra do večeri, pa su tako zadovoljena klasicistička načela jedinstva radnje, mjesta i vremena. Napetost se postiže dijalozima, od kojih su glasovita Fedrina i Hipolitova ljubavna očitovanja, a pojačana je time što se u tadašnjim moralnim okvirima njezina ljubav shvaća kao incest. Ljubavne izjave u virtuosnim stihovima dojmljive su i zbog svojevrsnog uživanja u govoru o veličini vlastitih bolnih osjećaja. Za razliku, međutim, od antičkih obrada, koje prate tragiku ljudskih strasti u mitskim okvirima, Racine uspjeva zadržati mitsku neumitnost sudbine kojoj se pojedinci ne mogu othrvati, ali je također i prikazati u konkretnim osobama, sa svim strepnjama i protuslovnim osjećajima koji dovode do trenutnih odluka i do uvida u vlastite slabost. Tradicionalni, u klasicizmu omiljeni sukob strasti i dužnosti, univerzalnu problematiku protuslovne ljudske prirode tako oblikuje s razumijevanjem osobnih motivacija. Ako postupci i nemaju potpuno opravdanje, oni nisu bezrazložni u razumijevanju interpersonalnih odnosa koji se ne mogu svesti na moralistička pravila. Kao reprezentativno djelo klasicističke poetike, *Fedra* utječe i na kasnije, osobito suvremene obrade.

FELIBRIŽ

(franc. *felibrige* — od provansalskog imena *Felibres*)

Pokret provansalskih pjesnika koji je težio njegovanju i obnavljanju provansalskog jezika i književnosti. Prerastao je u pjesničku školu sredinom 19. stoljeća, a najvažniji je glasoviti predstavnik Frédéric Mistral (1830–1914). Pokret je u nekoj mjeri utje-

cao i na hrvatsku dijalektalnu kajkavsku književnost.

FELJTON

(franc. *feuilleton* — podlistak, od *feuille* — list papira)

Novinski i književni žanr, objavljuje se redovno u dnevnicima ili tjednicima, a obrađuje uglavnom pitanja koja su u središtu šireg zanimanja javnosti, povezujući pri tome zabavnost, pouku i kritičko razmišljanje. Na njegovu temelju razvio se i poseban tip zabavnog romana, tzv. roman-feljton, s uzbudljivom tematikom i kompozicijom podređenom izlaženju u nastavcima.

FEMINISTIČKA KRITIKA

Književna kritika ili književna teorija izgrađena na temelju feminističkog pokreta i teorija o ženskoj prirodi. Razrađena u više varijanata, obrađuje položaj žene u društvenom životu, a u analizi književnih djela traži potvrde o podređenom položaju žene u europskoj kulturi, te nastoji utvrditi i obrazložiti utjecaj spolnih razlika u književnoj proizvodnji i recepciji. Ključnim se predstavnicama drže V. Woolf i S. de Beauvoir, koje su, kako u književnim djelima tako u esejima i raspravama u 20. st. utemeljile nov pristup književnosti i kulturi u cjelini, određen s jedne strane nepravednim položajem žene u društvenu životu, a s druge kulturom koja je spolne razlike shvaćala prema tzv. patrijarhalnom modelu, zasnovanom na prevlasti muškarca. U suvremenim tekstovima analize su često povezane s drugim književnim teorijama, osobito psihoanalizom, dekonstrukcijom i postkolonijalnom kritikom, kao i s ekologijom i nekim alternativnim pokretima, a u politički radikaliziranim varijantama oštro osporavaju cjelokupnu patrijarhalnu kulturu, dok u strože kulturološki orijentiranim varijantama nastoje istražiti temeljne odrednice tzv. ženskog pisma i s aspekta rodni razlika, nanovo procijeniti

dostignuća kako književnosti tako i filozofije i znanosti.

FENOMENOLOGIJA

(grč. *phainómenon* — pojava + *lógos* — riječ, pojam)

Filozofijska metoda i na njoj izgrađeno učenje koje je utemeljio njemački filozof Edmund Husserl (1859–1938). Naziv se rabi i u širem značenju teorije o pojavama koje se razlikuju od biti. Temeljna je pretpostavka da se posebnom analizom svijesti, točnije rečeno onoga što se u svijesti pojavljuje, može doći do izvornih značenja riječi i pojmova, koja inače prikrivaju aspekti s kojih svim pojavama pristupaju pojedine znanosti, kao i predrasude svagdašnjega života, konvencije i ideologije. Fenomenološka metoda tako je pokušavala doći do *zrenja biti*, što će reći do temeljnih intuicija u kojima nam se otkriva svijet i koje su osnovica svih znanosti i drugih kulturnih djelatnosti. Utjecaj fenomenologije na proučavanje književnosti razvijao se sredinom 20. st. u dva pravca. Prvi se nastojao strogo osloniti na Husserla, pa je poljski filozof Roman Ingarden (1893–1970) u glasovitom djelu *Književno umjetničko djelo* (1931) razradio učenje o književnom djelu kao slojevitoj strukturi u kojoj se isprepleću različiti tipovi označavanja, dovodeći do konkretizacije u duhu čitatelja koji tako uspijeva razumjeti umjetničke poruke. U tom se pravcu i učenje o interpretaciji oslanjalo na neke pojmove i postupke fenomenološke metode. Drugi se pravac najviše oslanjao na njemačkog filozofa Martina Heideggera (1889–1976), koji je fenomenologiju razradio u smislu učenja o načinu na koji čovjek postoji u svijetu, pa je književna kritika preuzela mnoge pojmove njegove filozofije, nastojeći da i u iskustvu književnosti nađe uporište za analize čovjekova položaja u svijetu, njegovih temeljnih osobitosti i načina na koje se njegovo postojanje razlikuje od postojanja svih drugih bića. U tom

se obzoru kretao i cjelokupni egzistencijalizam, a on se može razabrati i u pristupu velikom dijelu problematike kakvu razrađuju poststrukturalističke književne teorije.

FIELDING, HENRY

(1707–1754)

Engleski prozaist. Školovao se u koledžu Eton i na sveučilištu u Leydenu. Književnu djelatnost otpočeo je satiričnim političkim dramama, no kad je uvedena cenzura posvetio se romanu, također često s naglašenom ironijom i satirom. Slavu preteče realizma i utemeljitelja tzv. obiteljskog romana stekao je osobito romanima *Joseph Andrews*, *Život i smrt Jonathana Wildea Velikoga* (*The Life and Death of Jonathan Wilde, the Great*), *Tom Jones* i *Amelia*. Razgranate fabule redovito slijede živote glavnih junaka i porodica u širokom obuhvatu društvenoga života, likovi su najčešće ocrtani u suprotnostima između dobrodušne otvorenosti i licemjerne sebičnosti, a književna se tehnika oslanja na *Don Quijotea* — izravno u *Josephu Andrewsu* — nastojeći da u nizanju komičnih epizoda, s mnogim digresijama, izborom likova (lopovi, pustolovi, zanesešnjaci) i povremeno oštrom satirom ostvari svojevrstan komični prozni ep. Tehnika u kojoj se pustolovne fabule s mnogim zapletima i obratima povezuju s opisima svagdaš-

njega života i problemima porodice u svojevrstnoj panorami engleskoga društvenog života 18. st., u mnogome je utjecala na kasniji razvoj romana u gotovo svim europskim književnostima.

FIGURA

(lat. *figura* — lik, oblik)

Stilski postupak, preuzet iz stare retorike i poetike, kojim se postiže prijelaz iz običnoga govora u kultiviran i ukrašen književni govor. U staroj poetici figure su uz rodove, stilove i kompoziciju ključni elementi analize i procjene književne vrijednosti. U novije vrijeme stilistika ih drži samo funkcijom: određenim odstupanjima od običnoga govora. Njihovi su se nazivi, međutim, uz česta odstupanja od tradicionalnih značenja, zadržali do danas, pa je njihovo poznavanje važno i u suvremenim analizama književnosti, jer se često smatraju osnovnim prepoznatljivim sredstvima stilskog izraza. Iz stare se retorike zadržala podjela na figure i trope, pri čemu su tropi označavali obrat u značenju jedne riječi, dok bi figure obuhvaćale veće cjeline. Brojne podjele figura u dugoj tradiciji retorike i poetike nisu usuglašene, mnoge se figure danas rijetko i spominju, a zbog utjecaja lingvistike najčešća je uvjetna podjela, prema fonetici, morfologiji, sintaksi i semantici. Prema toj podjeli figure se dijele na figure dikcije, gdje se najčešće spominju asonanca, aliteracija, onomatopeja, anafora, epifora, simploka i anadiploza, figure riječi ili trope: metafora, metonimija, personifikacija, sinegdoha, eufemizam, epitet, alegorija, simbol, figure konstrukcije: inverzija, retoričko pitanje, elipsa, asindeton, polisindeton, i figure misli: poredba, antiteza, hiperbola, litota, gradacija, ironija, paradoks i oksimoron. U suvremenim raspravama o književnosti nazivi tradicionalnih figura često se rabe u posve novim značenjima, gdje se određenja pojedinih figura i njihova podjela tumače na različite načine, ali bez figu-

HENRY FIELDING

ra i njihovih pojedinačnih analiza gotovo da nema nijedne suvremene rasprave o književnosti.

FILIPIKA

(grč. *Philippikói* — govori protiv Filipa)

Oštar polemički govor, zapravo govornički napad uperen protiv neke osobe, njezinih shvaćanja ili namjera. Naziv je nastao prema govorima glasovitog grčkog govornika Demostena protiv kralja Filipa Makedonskoga u kojima je pozivao Grke da brane svoju slobodu, ugroženu Filipovim namjerama. U istom su smislu glasoviti Ciceronovi govori protiv Antonija, pa se naziv široko rabi u govorništvu i u književnosti.

FILM

(engl. *film* — opna, kožica, membrana)

Višeznačan opći naziv za različite djelatnosti, institucije i tehnike vezane za proizvodnju i distribuciju filmova, savitljive vrpce s prevlakom osjetljivom na svjetlost. U užem smislu, u kojem se rabi i u znanosti o književnosti, označuje filmsku umjetnost i njezine proizvode. Filmska je umjetnost u složenim odnosima s književnošću, pa premda postoje sličnosti između tih odnosa i odnosa između književnosti i kazališta, velike razlike između kazališta i filma ne omogućuju da se odnos između filmskog scenarija i filma uspoređi s odnosom dramskog djela i njegove kazališne izvedbe. Filmska umjetnost stvara iluziju na drukčiji način nego kazalište, pa njezina načelna ograničenost na sliku, ali i goleme mogućnosti manipulacije perspektivom, prostorom i vremenom dovode do drukčijeg tipa recepcije. Filmska i kazališna predstava doživljavaju se na različite načine, pa se ni dramsko književno djelo ne može naprosto prenijeti na film, nego su nužni složeni postupci adaptacije i ekranizacije, koji za uspješnu recepciju moraju bitno preoblikovati bilo koje i bilo kakvo književno djelo. Dakako da je pri tome književ-

nost uvelike utjecala na filmsku umjetnost, da film u mnogo čemu slijedi fabule, likove i postupke preuzete iz književnosti, ali istovremeno postoji i podjednako jak utjecaj filma na cjelokupnu književnost. Književnost modernizma, osobito, pak, postmodernizma ne može se razumjeti bez utjecaja filma i televizije, i to ne samo zbog postupka montaže, izmjene planova i posebnog tipa moguće suradnje slike, govora i glazbe, nego i zbog prevlasti novog načina komunikacije koji omogućuje iluziju do te mjere da se gube razlike između fikcije i zbilje.

FILOLOGIJA

(grč. *philología* — ljubav prema sadržajnu i umnu govoru)

Znanost koja na temelju jezika i književnosti proučava ukupnu kulturu nekog naroda ili skupine po nečemu povezanih naroda. Od lingvistike se razlikuje time što jezik ili jezike proučava u odnosu prema književnim spomenicima i cjelokupnoj kulturi nekoga naroda, pa se i razvila najprije u doba humanizma i renesanse kao klasična filologija, koja je proučavala grčku i rimsku književnost i kulturu kao temelje europske kulture u cjelini. U 19. st. proširila se i na proučavanje skupina srodnih jezika (germanska filologija, slavenska filologija npr.) da bi se kasnije još više razgranala prema nacionalnim kulturama, te se tako danas najčešće rabe nazivi kao *anglistika*, *romanistika*, *slavistika*, *kroatistika* i sl. U novije vrijeme naziv se najčešće rabi i u smislu strogo povijesno određene znanosti kojoj je u središtu zanimanja spomenička kultura i koja se uglavnom služi razrađenom filološkom metodom analize teksta.

FILOLOŠKA ANALIZA

Analiza književnog djela, odnosno bilo kakvog teksta, kojom se nastoji odrediti njegovo značenje u nekom razdoblju povijesti kulture. Metodu je u proučavanju književnosti

osobito razradio pozitivizam, a ona uključuje niz postupaka od kojih su najvažniji utvrđivanje pravog teksta, utvrđivanje autorstva, datiranje i komentar. Pretpostavlja se, naime, da je izuzetno važno utvrditi izvorni tekst, što zbog niza razloga nije uvijek jednostavan zadatak, pa se njime danas bavi posebna znanstvena disciplina, tekstologija. Filološki komentar, pak, sastojao se u često opsežnim napomenama o rezultatima svih ranijih postupaka oko utvrđivanja teksta i autora, o karakteristikama jezika i stila, o prilikama u kojima je autor živio i o užitim značenjima pojedinih aluzija koje su bez komentara nerazumljive, te o bitnim tematskim i oblikovnim karakteristikama. Filološki komentar, kao svojevrsan rezultat filološke analize, tako redovito nije tek pripremni nego i vrlo važan početni korak u analizi književnog djela.

FILOZOFIJA KNJIŽEVNOSTI

Naziv za razmatranje književnosti, najčešće i problema proučavanja književnosti, u smislu filozofske refleksije o prirodi književnosti, o njezinoj društvenoj ulozi i o njezinoj svrsi u cjelini kulture, kao i o zadacima i svrsi njezina proučavanja. Kako se filozofija književnosti najčešće razrađuje na temelju spoznaja znanosti o književnosti, danas se često drži metaznanošću o književnosti, pa se i zamjenjuje nazivom *epistemologija znanosti o književnosti*, s obzirom da razmatra probleme smisla i značenja onoga znanja koje je prisutno kako u književnosti tako i u proučavanju književnosti.

FINKIELKRAUT, ALAIN (1949)

Francuski filozof i esejist. Diplomirao je filozofiju, radio kao profesor na *École polytechnique* i urednik radijskih emisija i časopisa, a od 2008. ministar je kulture u vladi Francuske. Prvo je zapaženo djelo, *Novi ljubavni nered* (*Le Nouveau Désordre amoureux*

ALAIN
FINKIELKRAUT

ux), napisao zajedno s Pascalom Brucknerom (1948). U njemu ironično analizira seksualne utopije. U kasnijoj pak knjizi *Poraz mišljenja* (*La Défaite de la pensée*) kritički analizira kulturni relativizam i sve manju važnost intelektualaca u javnom životu. Njegovi brojni kasniji eseji, kao *Izgubljena čovječnost: esej o XX. stoljeću* (*L'Humanité perdue: essai sur le XXe siècle*) i *Nezahvalnost: razgovor o našem vremenu* (*L'Ingratitude: conversation sur notre temps*), nastavljaju kritička razmatranja suvremene kulture dosljednom argumentacijom, vrijednim uvidima i često izuzetnim spajanjem ironije i smisla za tragične posljedice određenih suvremenih zbivanja i pojava. Zalažući se za humanizam i prava malih naroda, gorljivo je branio Hrvatsku tijekom Domovinskog rata u esejima *Kako se to može biti Hrvat?* (*Comment peut-on être Croate?*) i *Zločin je biti rođen* (*Le crime d'être né*).

FIRDUSI (932–1020)

Perzijski pjesnik. O njegovu životu postoje mnoge legende, no malo pouzdanih podataka. Slavu nacionalnog perzijskog pjesnika — *Homera Istoka*, kako ga je nazvala europska kritika — stekao je epom *Knjiga kraljeva* (*Šāhnāma*) koja pjesnički obrađuje legendarnu povijest Irana. Pripisuje mu se i poema *Jusuf i Zulejha* (*Yisuf u Zulayhā*),

dvojbene autentičnosti, koja se oslanja na *Kur'an*, a pisana je u duhu ortodoksnog islama, prema mišljenju mnogih kritičara vjerojatno zato da se autor obrani od napada kako je u prvom epu odveć slavio drevne perzijske vladare predislamskog doba.

FLAUBERT, GUSTAVE

(1821–1880)

GUSTAVE
FLAUBERT

Francuski prozaist. Prekinuo je studij prava u Parizu zbog bolesti, pa je živio povučeno u ladanjskoj kući na Seini posvećen isključivo književnom radu. U povijesti književnosti smatra se najglasovitijim, gotovo nenadmašenim predstavnikom ne samo francuskog nego i svjetskog romana realizma, uglavnom zbog dva djela, *Gospođa Bovary* (*Madame Bovary*) i *Sentimentalni odgoj* (*L'Éducation sentimentale*). Oba obrađuju tematiku iz svagdašnjega života, zasnovanu na sukobu između zamišljenih ideala nadahnutih romantikom, i surove zbilje koja ih ubija dosadom i banalnošću jednoličnog protjecanja života. Sveznajući pripovjedač pri tome nepristrano opisuje događaje i prenosi dijaloge, paralelni fabularni nizovi slijede sudbine pojedinaca u okvirima njihovih životnih sredina, a temeljna

je tehnika naracija koja uspijeva integrirati priču u cjelinu. Izuzetno dotjerani stil, suptilna analiza psihologije likova, osobito njihovih motivacija, kao i složena problematika interpersonalne komunikacije, erotskih maštanja i prizemnog provincijskog morala, te vještina u zapažanjima detalja ljudskih osjećaja i ponašanja, čine oba romana istovremeno i pretečama moderne proze. Flaubert je napisao i romantični povijesni roman *Salammbô*, kao i gotovo avangardnu prozu *Kušnja sv. Antuna* (*La Tentation de Saint Antoine*) u kojoj se miješaju snoviđenja, groteskne vizije, filozofske refleksije i poetski zapisi, što je čini uspješnim ostvarenjem izraza »žanrovske pometnje« kakav je cijenila avangarda, a i postmodernizam. Nakon piščeve smrti objavljen je i nedovršeni roman *Bouvard i Pécuchet* (*Bouvard et Pécuchet*), zamišljen kao svojevrsna enciklopedija ljudske gluposti, a obrađen izvan tradicionalnih romaneskih okvira kao satira građanske civilizacije i njezine opsjednutosti znanostima i tehnikom.

FLAUBERTOVA PAPIGA

(*Flaubert's Parrot*)

Roman engleskoga književnika Juliana Barnes, objavljen 1984. Već naslov sadrži složeni ironični odnos između stvarnosti i simbolične funkcije, jer roman opisuje traganje umirovljenoga liječnika Geoffreyja Braithwaitea za papigom koju Flaubert spominje u priči *Jednostavno srce*, a u to se upleću kako dijelovi Flaubertove biografije tako i osobna liječnikova priča o nevjeri i samoubojstvu njegove supruge. Papiga, koju junakinja Flaubertove pripovijetke uzvisuje u simbol Duha Svetoga umjesto goluba, postaje simbol nemoći da se izrazi bilo što osim oponašanja, pa i traganje za originalnom Flaubertovom papigom završava spoznajom da postoje samo kopije. Izlaganje je tako nalik složenoj konstrukciji raznolikih podataka, kako onih iz Flaubertova tako i

onih iz liječnikova života, pri čemu nema ni u jednom niti u drugome okosnice koja bi upućivala na originalnu istinu. Isprekidano pripovijedanje o tobožnjoj središnjoj fabuli, traganju za originalnom papigom, tako je tek nevažni dio integracije cijelog djela, no autor izuzetno uspijeva tematski i stilski krajnje raznolike dijelove povezati u jedinstveni dojam: priča je istovremeno pokušaj bijega od zbilje u bezuspješno traganje za istinom tuđeg života, kao i podjednako bezuspješan pokušaj da se nađe smisao u događajima vlastitoga života. Pesimizam je pri tome prevladan ironijom, pa se ne dobiva dojam beznada nego neke moguće igre s pokušajem spoznaje koja nadilazi okvire pesimizma i optimizma. Roman se smatra vrhunskim ostvarenjem književne tehnike postmodernizma.

FOKALIZACIJA

(franc. *focalisation*)

Naziv i pojam koji je uveo francuski teoretičar Gérard Genette, određivši ga u polemikama oko tipova pripovjedačeva gledišta okvirno kao »način gledanja«. Pretpostavio je, naime, da podjela pripovjedačeva gledišta isključivo prema »onome tko govori« nije dovoljno precizna, jer se ravna prema »glasu« — govoru u prvom, drugom ili trećem licu — a zapostavlja koncentraciju pripovjedačeve svijesti na »fokus« u kojemu se sažima način na koji se on odnosi prema svemu što govori. Predložio je podjelu fokalizacije na nultu, koju imaju uglavnom tradicionalni tekstovi u kojima je položaj pripovjedača nadmoćan likovima do te mjere da se konceptualno žarište svijeta djela ne može odrediti, zatim unutarnju, u kojoj se pripovjedač ograničuje na perceptivni obzor pojedinog lika, i vanjsku, koja se ograničuje na ponašanje likova bez ulaženja u njihove misli i osjećaje. Pojam se rabi u međusobno teško uskladivim naratološkim analizama uz brojne razrade i varijacije.

FOLKLOR

(engl. *folk* — narod, i *lore* — nauk, predaja)

Skupni naziv svih djela i ostvarenja koja nastaju u izvornoj narodnoj sredini. Iz njega je izveden naziv »folkloristika« kojim se označuje znanost o predaji, narodnim obredima, vjerovanjima, običajima i umjetnosti.

FONTANE, THEODOR

(1819–1898)

Njemački prozaist i pjesnik. Završivši studij farmacije, bio je neko vrijeme ljekarnik, no ubrzo se posvetio isključivo novinarstvu i književnosti. Otpočeo je književni rad baladama, kao *Muškarci i junaci* (*Männer und Helden*) te *Balade* (*Balladen*), sa sjetnim lirskim ugodajima, no priznanje je stekao tek romanima *Zabune, zablude* (*Irrungen, Wirrungen*), *U nepovrat* (*Unwiederbringlich*), *Gospođa Jenny Treibel* (*Frau Jenny Treibel*), *Mathilde Möhring* te, osobito, *Effi Briest*. Svi se uglavnom bave društvenim položajem žene, psihologijom braka i brakolomstva te neostvarivim željama za ljubavlju i neovisnošću. Najboljim se smatra *Effi Briest*, koji se drži uspjelom analizom promašenog braka, no naslovna junakinja, čija sudbina podsjeća na Anu Karenjinu i Emmu Bovary, jer i ona prevari muža i to dovede do njezine tragične smrti, nema maštovito-

THEODOR
FONTANE

stini temperamenta Tolstojevi i Flaubertove junakinje, nego je namjerno opisana kao posve prosječna osoba. Objektivna i ponekad ironičan stil postiže pri tome neku mjeru vjernosti zbilji kakvu je uvelike cijenio naturalizam. Fontaneovi su romani bili donekle i zaboravljeni, no u novije vrijeme, potaknuto i feminističkom kritikom, upozoreno je da je u njima prisutna ne samo ženska tematika nego i uspješna psihološka razrada motiva i dilema ženskih likova.

FORMA, v. oblik

FORMALIZAM

(njem. *Formalismus*, od lat. *formalis* — koji se odnosi na formu)

U širem smislu težnja za naglašenim, često se drži i prenaplašenim značenjem oblika u književnosti i umjetnosti, sa zanemarivanjem sadržajnih elemenata, kao što su izbor građe, tematika, poruke i sl. U znanosti o književnosti uobičajeni naziv orijentacije, odnosno škole koju su u razdoblju od 1915. do 1930. utemeljili Viktor Borisovič Šklovskij (1893–1984), Boris Viktorovič Tomaševskij (1890–1957), Boris Mihajlovič Eichenbaum (1886–1959), Roman Osipovič Jakobson (1896–1982) i Jurij Nikolajevič Tinjanov (1894–1943). Ključna je bila zamisao da se književnost mora znanstveno proučavati isključivo s obzirom na ona svojstva koja je razlikuju od drukčijih tipova i načina uporabe jezika. U tom je smislu temeljni pojam *književni postupak (priem)*, kojim se određuje takav način uporabe jezika kakvim se postiže *očuđenje (ostranenie)*, što će reći da se različitim odstupanjima od običnoga govora skreće pozornost na sam jezik i time ostvaruje posve novo, iznenađujuće viđenje stvarnosti. Zadatak proučavanja književnosti time postaje razumijevanje i analiza načina kako su književna djela načinjena, pa je razrađeno učenje o književnim postupcima karakterističnima za sti-

hovane, prozne i dramske žanrove, te novo shvaćanje motivacije, koje uzima u obzir isključivo postupke književnog oblikovanja. Pretpostavivši da postoji i unutarnja, isključivo književna logika razvoja književnosti, formalisti su analizirali i promjene u povijesti književnosti, određivši ih načelno prema kontrastu: kada neki postupci postaju uobičajeni, više ne mogu izazivati očuđenje, a tada se traže novi, najčešće upravo suprotni postojećima i već odveć ustaljenima. Učenje formalista odigralo je važnu ulogu u razvitku znanosti o književnosti, njihovi pojmovi i nazivi ušli su u gotovo sve kasnije teorije, a na njih se uvelike oslanjao i kasniji strukturalizam, bez kojega se, opet, ne mogu razumjeti suvremene književne teorije.

FORMULA

(lat. *formula* — pravilo, načelo)

U širem smislu stalne, konvencijom utvrđene riječi ili njihove skupine koje se rabe u određenim tipičnim situacijama u izražavanju, bez obzira na kontekst i potrebne nijanse u značenjima. U užem smislu naziv je uveo Milman Parry (1902–1935) u proučavanje epske tehnike kao oznaku za skupine riječi koje se redovito ponavljaju u istim ili sličnim metričkim uvjetima kako bi izrazile neku bitnu misao ili osobinu lika ili predmeta.

FORSTER, EDWARD MORGAN

(1879–1970)

Engleski prozaist i teoretičar. U nevelikom opusu zapaženi su mu romani *Put do Indije (A Passage to India)* i *Soba s pogledom (A Room with a View)*, od kojih se prvi i danas cijeni zbog tematike odnosa među različitim kulturama. Okosnica mu je dubinsko nerazumijevanje između Engleza i Indijaca koje unatoč obostranim pokušajima približavanja izbija u nezgodnim okolnostima. Objavio je i dvije zbirke novela, eseje i putopise, a njegova rasprava *Vidovi roma-*

EDWARD MORGAN
FORSTER

na (*Aspects of the Novel*) drži se jednom od prvih popularnih i poticajnih teorijskih rasprava o književnoj tehnici romana.

FORTIS, ALBERTO

(1741–1803)

Talijanski prozaist (pravim imenom Giovanni Battista Fortis). Školovao se u sjemeništu, bavio se književnošću i geologijom, pa je tako obavljao prirodoslovna i arheološka istraživanja u Istri i na Kvarneru, objavivši knjigu *Ogled zapažanja o otoku Cresu i Osoru* (*Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Ossero*). U njoj opisuje i položaj pučanstva te donosi nekoliko Kačićevih pjesama koje je držao narodnima. Često je i kasnije posjećivao hrvatske zemlje, boravio mjesecima u gradovima i selima, družeći se kako s učenim crkvenim ljudima i plemićima tako i s pastirima i ribarima. Ta je putovanja opisao u knjizi *Put po Dalmaciji* (*Viaggio in Dalmazia*), u kojoj je posebno poglavlje posvetio običajima i usmenoj književnosti, pa je uz izvornik preveo i *Asanaginicu*. Knjiga je imala velik odjek, prevedena je na engleski, francuski i njemački jezik, potakla je zanimanje za jadranski dio Hrvatske, prema u njoj prevedenoj Goethe je preveo *Asanaginicu*, a poglavlje o običajima Morlaka uvelo je naziv »morlakizam«, kojim je označen poseban aspekt u europskom predromantizmu i romantizmu.

FOSCOLO, UGO

(1778–1827)

Talijanski pjesnik i prozaist (pravim imenom Niccolò). Proveo je buran lutalački život — sudjelovao u Napoleonovim ratovima, boravio u raznim gradovima u kojima je redovno bio omiljeni gost književnih salona, kao pristaša Napoleona završio u izgnanstvu u Engleskoj. Okušao se u mnogim književnim vrstama. Rani je uspjeh postigao tragedijom *Tijest* (*Tieste*), a prvim se visoko vrijednim njegovim ostvarenjem smatra roman *Posljednja pisma Jacopa Orisa* (*Ultime lettere di Jacopo Ortis*), u kojemu se prepleću romantični motivi s analizama duševnih stanja i nadahnutim opisima prirode. U poeziji mu se najuspjelijim drže zbirke *Ode* (*Odi*) i *Soneti* (*Sonetti*), kao i epska pjesma *O grobovima* (*Dei sepolcri*), u kojima rabi klasični stil i uzvišenu tematiku, no protkanu romantičnim osjećajima i autobiografskim elementima. U kasnijim godinama mnogo se i uspješno bavio prevodenjem i književnom kritikom, pa se njegovi eseji o Danteu, Petrarci i Boccacciju drže počecima moderne talijanske kritike i povijesti književnosti.

UGO FOSCOLO

FOUCAULT, MICHEL

(1926–1984)

Francuski filozof i povjesničar kulture. Predavao je na mnogim svjetskim sveučilištima filozofiju, francusku književnost, epistemologiju i povijest kulture. Brojna i ra-

znolika njegova djela posvećena su psihologiji, povijesti ideja, teoriji spoznaje i problemima spolnosti, a u središtu je njegova zanimanja disciplina koju je nazvao »arheologija znanja«, kojom je namjeravao opisati i objasniti dubinske promjene u shvaćanju svijeta i života tijekom europske povijesti, ali i problem ovisnosti znanja o političkoj moći i vlasti. Od djela izuzetno su utjecajna *Riječi i stvari* (*Les Mots et les choses*), *Arheologija znanja* (*L'Archéologie du savoir*), *Povijest seksualnosti* (*Histoire de la sexualité*) i *Poredak diskursa* (*L'Ordre du discours*), jer u velikom obuhvatu izuzetnom erudicijom obrazlažu stajališta kakva u velikoj mjeri usvajaju nove teorije povijesti kulture, pa i povijesti književnosti. Ključna je zamisao da se kulturne pojave ne mogu razumjeti samo na temelju analize reprezentativnih, velikih ostvarenja, nego valja shvatiti njihovu ovisnost o složenim društvenim uvjetima, a sa stajališta koje uspije razabrati svojevrsnu pozadinu svih shvaćanja, ponašanja i umjetničkih, znanstvenih i književnih ostvarenja, pozadinu na kojoj se temelje epohalne kulturne promjene. Na tome zasnovani nacrt povijesti kulture, kao i suptilne analize različitih shvaćanja ludila i seksualnosti u pojedinim povijesnim epohama, a osobito neke teze o nadolazećem kraju europ-

MICHEL
FOUCAULT

skog humanizma, s glasovitom krilaticom o budućoj »smrti čovjeka«, osigurale su mu široku popularnost i u postmodernističkim književnim teorijama.

FOUCAULTOVO NJIHALO

(*Il pendolo di Foucault*)

Roman talijanskog književnika Umberta Eca, objavljen 1988., složena je postmoderna satira na teorije zavjere i tajna društva. Trojica prijatelja koja rade za malu izdavačku kuću u Milanu, Casaubon, Diotallevi i Belbo, bave se raznim starim rukopisima o okultnom i teorijama zavjera. Odluče da sami izmisle teoriju zavjere, dijelom kao satiru, a dijelom kao intelektualnu igru, i nazovu je *Plan*. Kompjutorskim programom »pronalaze« nasumične veze između nekih djela i tekstova, a prema konačnoj verziji *Plana* vitezovi templari saznaju drevnu tajnu protoka energije, i to putem posebnih mapa i Foucaultovog njihala, sprave koju je izumio fizičar Léon Foucault da bi dokazao rotaciju Zemlje. Kako razvijaju svoju teoriju, Casaubon, Diotallevi i Belbo postaju njome opsjednuti te povremeno zaboravljaju da se radi o njihovoj izmišljotini. Druga ga tajna društva uzimaju vrlo ozbiljno. Glavni zaplet priča Casaubon, a isprepleten je s čitavim nizom podzapleta, referencija na književna i filozofska djela, na tajna društva, kabalu i alkemiju. Roman se smatra jednim od najuspjelijih postmodernih djela, jer ironizira zaplete trivijalnih romana koji promiču teorije zavjere, tako da stvaranje takve teorije — a ne njeno otkrivanje — tvori temelj fabule, te istovremeno problematizira samo pisanje.

FOWLES, JOHN ROBERT

(1926–2005)

Engleski prozaist. Školovao se u Oxfordu, bio je učitelj, a zatim profesionalni pisac. Prvi mu je roman kriminalistički triler *Kolekcionar* (*The Collector*), zatim slijedi *Ari-*

stos (*The Aristos*) i *Mag* (*The Magus*), a u sljedećem nizu *Ženska francuskog poručnika* (*The French Lieutenant's Woman*), *Daniel Martin*, *Mantissa*, *Larva* (*A Maggot*) i *Drvo* (*The Tree*). Svjetsku mu je slavu donio roman *Ženska francuskog poručnika*, koji se smatra reprezentativnim primjerom početaka postmoderne proze. Posebnom tehnikom, zapisima, dokumentima i komentarima uključenim u naraciju, opisuje ljubavni zaplet koji se odigrava sto godina prije pripovijedanja, s pokušajem rekonstrukcije povijesnog doba i duha njegova vremena, uz brojne intertekstualne odnose i naglašavanje važnosti slučaja i odnosa fikcije i zbilje, što se potvrđuje i ponudom čitatelju da izabere između nekoliko mogućih završetaka. Ostali romani rabe različite, donekle i eksperimentalne književne tehnike, od fantastičnog fabuliranja do autobiografskih zapisa te prepletanja racionalizma i mistike, ali ih kritika uglavnom drži manje uspjelima. Zapažena je, međutim, zbirka pripovijedaka *Kula od ebanovine* (*The Ebony Tower*), u kojoj također dolazi do izražaja problematika njegova najglasovitijeg romana, uzaludno traganje za izvjesnošću povijesnih izvora, uloga slučaja u životnim sudbinama, složeni odnosi muške i ženske psihologije te konačna nemoć da se odluči između zbilje i fikcije.

FRANCE, ANATOLE

(1844–1924)

Francuski prozaist (pravim imenom Anatole-François Thibault). Stekavši široko obrazovanje živio je kao profesionalni književnik. Objavio je velik broj romana koje ujedinjuje posebno odmjereno i dotjerano stil, suptilna ironija koja povremeno prelazi u komiku ali i satiru, te skepticizam koji obuhvaća osobito vladajuća politička, ideološka i religijska uvjerenja njegova vremena. Kritika cijeni već njegov prvi roman *Zločin Sylvestra Bonnarda* (*Le Crime de Sylvestre Bonnard*)

ANATOLE
FRANCE

o filologu opsesivno zaokupljenom knjigama, a slavu je stekao satiričnim romanima *Pečenjarnica kraljice Pédauque* (*La Rôtisserie de la Reine Pédauque*), *Otok pingvina* (*L'Île des pingouins*), *Pobuna anđela* (*La Révolte des anges*) i *Bogovi žedaju* (*Les dieux ont soif*), u kojima dolazi do izražaja izuzetna erudicija, a u fabularnim spletozima ironija obuhvaća cjelokupnu povijest čovječanstva, sve do pokušaja objašnjenja njezinih mitskih korijena, s podjednakom skepsom prema tradicionalnom kršćanstvu kao i socijalističkom utopizmu. Jednostavno i zanimljivo izlaganje pri tome je prožeto ironičnim alegorijama, aluzijama osobito na dogmatsku zaslijepljenost i stalno prisutnu glupost ljudske prirode, kao i kritikom suvremenih likova i događaja. Tadašnje aktualne društvene teme obradio je u ciklusu *Suvremena povijest* (*L'Histoire contemporaine*), a pod kraj života objavio je i danas cijenjenu memoarsku prozu *Mali Pierre* (*Le Petit Pierre*). Dobitnik je Nobelove nagrade 1921.

FRANKOPAN, FRAN KRSTO

(1643–1671)

Hrvatski knez i pjesnik. Ne zna se gdje se školovao. Istaknuo se junaštvom u borbi s Turcima, sudjelovao u uroti hrvatskog

FRAN KRSTO
FRANKOPAN

i ugarskog plemstva, koju je vodio Petar Zrinski, protiv cara Leopolda I., pa kada je urota otkrivena, osuđen je i pogubljen zajedno sa Zrinskim 30. travnja 1671. Kako se čitav život bavio i književnošću, ostavio je brojne rukopise, od kojih su za književnost važni zbirka pjesama *Gartlic za čas kratiti*, nešto nabožnih i svjetovnih pjesama koje nisu uvrštene u tu zbirku, zbirka poslovice i zbirka zagonetki te ponešto fragmentarnih prijevoda. *Gartlic* sadrži 109 pjesama različite dužine, najčešće u dvanaestercima, osmercima i asimetričnim desetercima, tematski i stilski vrlo raznolikih. Jezik se temelji na čakavskom narječju, uz čestu uporabu kajkavskih, a povremeno i štokavskih elemenata. Otprilike trećina pjesama su prepjevi i imitacije pjesama iz talijanske zbirke *Diporti* Leopolda Wilhelma (*Crescentea*), a originalne dijelom pripadaju petrarkističkoj lirici, a dijelom se oslanjaju na predrenesansne uzore, premda ima i utjecaja baroka. Tematski su raznolike, neke su i pripovjedne, mnoge šaljive i ljubavne, a zanimljivo je da ima i erotskih, s izravnim opisima spolne ljubavi, pa su ih se raniji izdavači ustručavali objaviti. Zbog raznolikosti stilova i utjecaja, kao i povremenog oslanjanja na folklor, pa i na srednjovjekovni karnevalski humor, izuzetno su zanimljivo svjedočanstvo o njegovom osobnom razvoju, kao i

o razvoju i utjecajima u tadašnjoj hrvatskoj književnosti.

FREUD, SIGMUND

(1856–1939)

Austrijski psihijatar, psiholog i esejist, utemeljitelj psihoanalize. Podrijetlom iz židovske bečke porodice, nakon nacističke okupacije Austrije morao je emigrirati. Učenje mu dugo nije prihvaćeno. Svoju teoriju postupno je razvijao od analize snova i metoda liječenja lakših psihičkih oboljenja do obuhvatnog učenja o ljudskoj prirodi i cjelokupnoj kulturi. Ostavio je velik i raznovrstan opus u kojemu su za shvaćanje književnosti najutjecajnija djela *Tumačenje snova* (*Die Traumdeutung*), *Predavanja iz uvoda u psihoanalizu* (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*), *Pjesnik i maštanje* (*Der Dichter und das Phantasieren*), *Vic i njegov odnos prema podsvijesti* (*Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*) i *Nelagoda u kulturi* (*Das Unbehagen in der Kultur*). Ključna je pretpostavka njegova učenja da je temelj duševna života podsvijest u kojoj su sadržani osobi uglavnom nepoznati nagoni i želje, koji dolaze do izražaja najviše u simbolima snova, mitova i umjetnosti, ali i u cjelokupnom ljudskom djelovanju i ponašanju. Na tome je izgrađena složena teorija kako ljudske osobe tako i kulture, a razrađene su i posebne metode razotkrivanja nesvjesnih poticaja, tumačenje simbola te važnost i značenje pojedinih doživljaja svakog pjeđinca u ranom djetinjstvu. Naglasak je pri tome na analizi izražavanja prisutnog u snovima, na Edipovom kompleksu, na sukobu nagonskih težnji sa zahtjevima života u zajednici, te na razumijevanju duševnih procesa koji s jedne strane dovode do bolesti, a s druge do umjetničkog stvaranja. Kako je time skrenuta pozornost na najčešće prikrivene težnje i nagone, osobito na spolni život i nagonске prohtjeve, Freud je s jedne strane uporno napa-

SIGMUND
FREUD

dan, no s druge je izvršio golem utjecaj na cjelokupnu kulturu 20. st. U književnosti se na njegovo učenje izravno pozivao nadrealizam, a u teoriji i književnoj kritici začetnik je i nepremašen uzor psihoanalitičke kritike. U mnogim suvremenim književnim teorijama dijelovi su njegova učenja prihvaćeni, razrađivani ili osporavani, ali uvijek u okviru temeljnih zamisli.

FRISCH, MAX

(1911–1991)

Švicarski dramatičar i prozaist njemačkoga izraza. Završio je studij arhitekture, no ubrzo se posvetio književnosti. Objavio je brojne drame, od kojih su najpoznatije *Sada ponovno pjevaju* (*Nun singen sie wieder*), *Kineski zid* (*Die Chinesische Mauer*), *Biedermann i palikuća* (*Biedermann und die Barndstifter*), te komediju *Don Juan ili ljubav prema geometriji* (*Don Juan oder Die Liebe zur Geometrie*). Tematika mu se najčešće bavi političkim i moralnim pitanjima, osudom diktature i rasne nesnošljivosti, kao i društvenom odgovornošću intelektualaca. U dramskoj se tehnici oslanja na Brechtovo kazalište, nastoji graditi novi odnos publike prema kazališnom činu, a sklon je i paradoksima, farsa i groteski. Publiku je osvojio vještima, duhovitim i ležernim dijalozima. Kao pripovjedač stekao je međunarod-

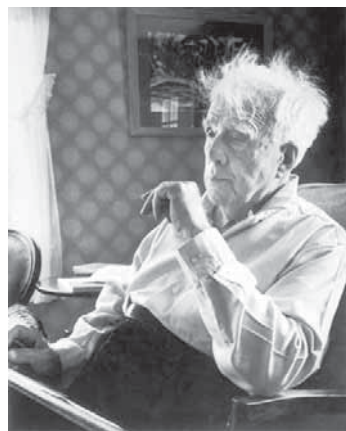
no priznanje romanima *Stiller*, *Homo faber*, *Recimo da mi je ime Gatenbein* (*Mein Name sei Gatenbein*) i *Modrobradi* (*Blaubart*), u kojima je sklon složenim kompozicijskim postupcima, uklapanju samostalnih novelističkih cjelina, zapisima i postupnom otkrivanju temeljnih zapleta, kao i različitim perspektivama pripovjedača, čime se naglašava relativnost zapažanja, spoznaja i iskustava.

FROST, ROBERT

(1874–1963)

Američki pjesnik. Nije se redovno školovao, radio je razne fizičke poslove, živio u Londonu dvije godine, a kada se 1915. vratio u Ameriku, publika i kritika prihvatile su njegovo pjesništvo, pa je povremeno predavao na sveučilištima i živio kao profesionalni književnik. U mladosti je objavio dvije zbirke pjesama *Dječakova volja* (*A Boy's Will*) i *Sjeverno od Bostona* (*North of Boston*), a kasnije više novih zbirki, kao *New Hampshire* i *Drvo svjedok* (*A Witness Tree*), te nekoliko zbirki izabranih pjesama, kao *Izabrane pjesme* (*Selected Poems*) i *Sveukupne pjesme* (*Complete Poems*).

Tematika mu je raznolika, česti su tradicionalni motivi idile, života u prirodi, domu i obitelji, ali su ugođaji i poruke ponekad cinični i/ili skloni pesimizmu. Književna mu

ROBERT FROST

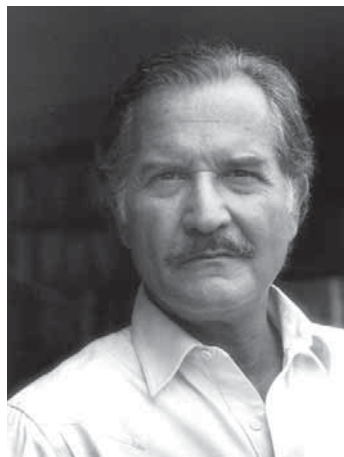
je tehnika samosvojna, a najbolje ju je sam opisao u kratkom eseju *Šara koja pjesmu crta* (*The Figure a Poem Makes*): »... ona (pjesma) počinje u užitku, pokorava se porivu, dobiva smjer prvim napisanim stihom, a slijedi tijek sretnih događaja i završava osvjetljivanjem života — ne nužno velikim spoznajama na kojima se zasnivaju sekte ili vjere, nego stvaranjem privremenih utočišta protiv zbrke.« Kritika se dosta razilazila u konačnoj ocjeni njegova pjesništva, publika ga je uvijek voljela, a u posljednje vrijeme općenito je priznat kao vrhunski američki pjesnik.

FUENTES, CARLOS

(1928)

Meksički prozaist i dramatičar. Studirao je pravo i političke znanosti, uređivao poznate časopise, a kasnije postao profesionalni književnik. Najprije je pisao pripovijetke, no kasnije je objavio brojne tematski i književnom tehnikom raznovrsne romane, od kojih su svjetsku slavu stekli osobito oni koji složenu meksičku stvarnost obrađuju postmodernim tehnikama, kao *Smrt Artemija Cruza* (*La muerte de Artemio Cruz*), *Promjena kože* (*Cambio de piel*), *Terra nostra*, *Nerodeni Kristofor* (*Cristobál Nonato*) i *Inezin instinkt* (*Instinto de Inez*). Premda se tematika njegovih romana redovno oslanja na političku i kulturnu problematiku Latinske Amerike, najčešće zahvaća i univerzalna pitanja sudbine europske i svjetske kulture u razdoblju postmodernih procesa globalizacije i potraga za identitetom. Književna mu je tehnika sklona eksperimentima u kojima se mogu prepoznati kako postupci avangarde, kao poigravanje jezikom, stilom i grafičkim rješenjima i destrukcija vremena i fabule, tako i oni tipični za kasni modernizam i postmodernizam, kao unutarnji monolog, uvođenje neliterarnih tekstova, prekidanje slijeda, intertekstualnost i intermedijalnost, pa i uporaba shema tzv. trivijalnih

CARLOS
FUENTES

romana. Takva tehnika osobito u kasnijim djelima nastoji i naglasiti društvene i političke probleme Meksika i cjelokupne Južne Amerike. Objavio je i zbirku pripovijedaka te tri komedije, no danas se uglavnom smatra vrhunskim predstavnikom postmodernističkog romana koji je znatno pridonio svjetskom uspjehu književnosti Latinske Amerike.

FUNKCIJA

(lat. *functio* — obavljanje; obnašanje)

Višeznačan naziv koji se u znanosti o književnosti najčešće rabi u odnosu prema strukturi. Elementi književne strukture, kao teme, motivi, stilska sredstva i sl., mogu se, naime, opisati kao određeni raspored samostalno utvrdivih dijelova, ali oni značenje dobivaju time kako međusobno djeluju i kako služe određenoj svrsi cjeline, što će reći s obzirom na svoju funkciju. U širem smislu pojam se rabi u proučavanju općeg značenja i svrhe književnosti u kulturi, a posebno je razrađen u semiotici gdje je temeljno polazište komunikacija, pa se u tom obzoru razmatraju funkcije znakova, pri čemu se najčešće razlikuje *pragmatična funkcija* (označavanje i kontekst), *semantička funkcija* (značenje znakova) i *sintaktička funkcija* (raspored znakova). U takvom okviru ra-

zrađuju se i učenja o poetičkoj ili estetičkoj funkciji književnosti, kao i o brojnim problemima različitih funkcija u interpersonalnim odnosima.

FUSNOTA

(njem. *fuss* — noga, podnožje, lat. *nota* — bilješka)

Napomena najčešće ispod stranice ili na kraju teksta, kojom se posebno objašnjava neki dio izlaganja. Označuje se obično sitnim brojkama ili zvjezdicama s gornje desne strane posljednjeg slova u odlomku ili riječi koja se želi objasniti. Najčešće se rabi u stručnim i znanstvenim tekstovima, gdje napomene katkada mogu prerasti u duža i složena objašnjenja koja služe kao potvrda ili utemeljenje izlaganju. U novije se vrijeme, osobito u postmodernizmu, ponekad rabe i kao posebna književna sredstva kojima se stvarno ili ironično potvrđuje tekst ili se, pak, upozorava na različite mogućnosti njegova tumačenja.

FUTURIZAM

(tal. *Futurismo*, od *futuro* — budućnost)

Književni pravac koji je početkom 20. st. zasnovao Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944), u opreci prema esteticizmu i kultu ljepote, nastojeći odrediti novi, za velik dio avangarde tipičan umjetnički ideal u ko-

jem bi došli do izražaja dinamizam i aktivizam nove industrijske civilizacije. Marinetti je u *Manifestu futurizma* (*Il Manifesto del Futurismo*, 1909) izložio načela futurističkog shvaćanja kulture i program futurističke poetike. Ta je poetika avangardna zbog naglašenog zahtjeva za radikalnim raskidom s književnom tradicijom, a cjelokupna kultura nastoji se uputiti prema slavljenu novina industrijske civilizacije. Umjesto ideala ljepote i čiste poezije, futurizam tako pokušava odrediti novi umjetnički i životni ideal, za koji je bitna smjelost, pobuna, drskost i zanesenost strojevima, kao i brzina i borba koje bi morale prožeti i život i književnost. U skladu s tim futurizam na planu izraza predlaže stvaranje potpuno novog pjesničkog jezika, ukidanje interpunkcija, naglašavanje imenica te infinitivnog oblika glagola, registraciju vanjskih zvukova i šumova, uvođenje potpuno neestetskih znakova, kao što su npr. brojevi, te oponašanje ritma strojeva. Osim u talijanskoj književnosti, futurizam je uz neke preinake došao do većeg izražaja i u ruskoj književnosti, gdje su ga zastupali pjesnici Vladimir Majakovski (1893–1930) i Velimir Hljebnikov (1885–1922). Futurizam je utjecao na mnoge europske književnosti, uglavnom onim osobinama koje su mu zajedničke s cjelokupnom avangardom.